

Малі міста України

Хотин... Його минуле — це сторінки героїчної історії народу України, сторінки його боротьби проти завойовників за соціальне і національне визволення.

Назва міста, ймовірно, походить від слова “хотіти”: це місце було завжди бажане для древніх поселенців, вони хотіли жити у цьому красивому і багатому краї (за іншою версією місто назване в честь вождя даків *Котизона*).

Сліди перебування перших поселенців на землях Хотина належать до мідного віку, близько п'яти тисяч років тому. Селилися люди тут і в ранньозалізну епоху (I тисячоліття до нашої ери).

За часів нашої ери на цьому місці спочатку існувала невелика, збудована східними слов'янами дерев'яна фортеця, яка захищала їх від численних завойовників. Поряд із нею одночасно існувало неукріплене селище. На його території археологи виявили залишки напівземлянкових жител з печами-кам'янками, які датуються IX-X століттями, а на глибині 1,2-1,4 м виявлений культурний шар VII-VIII ст. З того часу життя на його території не припинялося. Особливо великим населеним пунктом Хотин був у X-XI ст., коли він входив до складу Київської Русі. Тоді він займав територію понад 20 гектарів.

Після монголо-татарського завоювання Русі роль Хотина як одного з найважливіших форпостів Галицько-Волинського князівства на півден-

ному заході ще більше виросла. Його укріплення охороняли важливу переправу на Дністрі і стримували грабіжницькі напади степових кочівників.

Князь *Данило Галицький*, хоч і вимушений був підкоритися Золотій орді, не відмовився від боротьби з нею. Він посилено будував нові й укріплював старі фортеці. Виконуючи волю князя, хотинці в 40-50-х роках XIII ст. замість дерев'яних будують кам'яні укріплення. Перша кам'яна фортеця була невеликою. Вона була розташована на самому виступі, там, де сьогодні стоїть північна башта, і простягалася на південь до теперішнього комендантського палацу.

Наприкінці XIV ст. Хотин увійшов до складу Молдавської держави. Воевода *Стефан III Великий* значно розширив кордони фортеці. Було зведено мур шириною 5 і висотою 40 метрів. У самій фортеці були вириті глибокі підвали, які служили приміщеннями для воїнів. Упродовж XV-XVI ст. Хотинська фортеця була резиденцією молдавських господарів. Завдяки міцній твердині і вигідному розташуванню, Хотин став центром розвитку ремесел і торгівлі, які в свою чергу сприяли розквіту культури та економіки міста. Про це, зокрема, свідчить і рукописне Хотинське Євангеліє XV ст.

У Хотині в ті часи відбувалися найбільші у Молдавському князівстві ярмарки, на які приїздили купці з різних країн Східної та Західної Європи.

Після занепаду Молдавського князівства місто і фортеця перейшли до рук турків. Вони ще більше посилюють оборонну міць фортеці, але українське населення ніколи не мирилося з новими поневолювачами. Помічниками у цій боротьбі часто виступали запорозькі козаки. Так було в 1563 році, коли козаки на чолі з легендарним *Дмитром Вишневецьким* (Байдою) зайняли фортецю і почали переговори з молдавським господарем про спільний виступ проти Туреччини. Але через зраду московських бояр загін козаків був розгромлений, а Дмитро Вишневецький був страчений в Константинополі. В 1621 році біля стін Хотинської фортеці відбувалися події знаменитої Хотинської війни, яка прославила запорозьких козаків і їхнього гетьмана *Петра Конашевича Сагайдачного*.

Протягом XVII століття Хотин переходив з рук у руки, ним володіли і польські королі, і турецькі феодалі, неодноразово місто визволяли запорозькі козаки. Під час визвольної війни українського народу проти польської шляхти у Хотині в 1650-1653 рр. перебувало військо Богдана Хмельницького. І тільки на початку XVIII століття туркам вдалося остаточно закріпитися в Хотині. Після реконструкції фортеця стала наймогутнішим вузлом оборони на сході Європи. Поряд із кам'яною збудували нову фортецю із землі, дерева та каменю. Основною оборонною лінією нової

фортеці був земляний вал з бастионами, де стояли далекобійні гармати. За земляним валом, зовнішня сторона якого була укріплена кам'яним муром, проходив глибокий, мурований каменем рів, який мав 34 метри ширини. На стінах нової фортеці було встановлено 200 далекобійних гармат. На території Хотинської фортеці розміщувався 20-тисячний, а під час воєнних дій — 60-тисячний гарнізон.

Археологічні дані свідчать, що прилегла до фортеці територія була очищеною від дерев та будівель; тут розміщувалися фортифікаційні споруди у вигляді підземних коридорів, у яких лежали міни великої сили вибуху.

Церква О. Невського. 1832 р.

Вони були призначені для зруйнування укріплень ворога і його живої сили під час облоги. Усі підступи до бастионів і фортечних воріт були замінені, на території фортеці містилась казарма, комендантський палац, мечеті з мінаретами, склад, майстерні. Фортеця тоді мала четверо воріт: Кам'янецькі, Яські, Бендерські та Запасні.

Хоча в XVIII-XIX ст. фортеця поступово втрачає своє оборонне значення, під її мурами продовжують кипіти битви. Її кілька разів штурмують російські війська. У 1739 році після перемоги над турками у битві під Ставчанами, в якій хоробро билися з ворогом українці, росіяни, грузини і молдавани, росіяни вступають у Хотин. Великий російський вчений, поет *Михайло Ломоносов*, захоплюючись мужністю своїх співвітчизників, написав "Оду на победу над турками и татарами и на взятие Хотина 1739 года". У той час у боях під Хотином брав участь і класик грузинської літератури, поет *Давид Гурамішвілі*.

У 1769-1787 рр. російські війська знову штурмують Хотинську фортецю. Але лише після російсько-турецької війни 1806-1812 рр. Хотин увійшов до складу Росії і став повітовим центром Бессарабської губернії. Відступаючи, турки майже повністю знищили Хотин, який поступово став відбудовуватись.

У 1826 році місту Хотину Бессарабської губернії був наданий герб: в золотому полі — срібна тривежова цитадель, супроводжена вгорі срібним рівнораменним хрестиком над двома схрещеними шаблями, що є символами захисту краю від ворогів. На передній вежі — півмісяць на держаку, а на держаках обидвох крайніх веж застромлені бунчуки.

Вихід міста на широкий російський ринок створив можливість для економічного зростання. Посилюється його торговельне значення, розвивається судноплавство на Дністрі. Хотин стає річковим портом. У півніжжі Хотинської цитаделі розміщується склад із товарами, деревиною, яку сплавливали з верхів'їв Дністра. Місцеву продукцію почали вивозити в інші міста України і через Одесу — на світовий ринок.

У 1852 році в Хотині було понад 60 крамниць, де торгували шовковими, бавовняними та шерстяними тканинами, хустками, виробами зі шкіри. У той час був поглиблений у багатьох місцях Дністер, що робило його судноплавним по всій довжині. У Хотині збудовано пристань, пароплави рухалися з різними вантажами до Чорного моря і в зворотному напрямку.

Після реформи 60-х років у Хотині виникли перші промислові підприємства. Тут було кілька водяних млинів. На початку XX ст. в Хотині діяли 3 броварні, 10 гуралень, 4 тютюнові фабрики, лісопильний і цегельний заводи, 2 друкарні. Місто мало 2 лікарні на 45 ліжок, аптеку, діяли 2 двокласні повітові училища (чоловіче і жіноче), 2 чоловічі однокласні училища та 1 приватне.

Багато лиха і страждань жителям міста принесли I імперіалістична і громадянська війни. У Хотині дислокувались частини 8-ї російської армії

Південно-західного фронту. У 1916 році місто було опорним пунктом для підготовки і здійснення прориву в напрямку Карпатських гір. Тут воювали легендарні *Д.М. Карбишев* і *В.І. Чапась*.

У лютому 1918 р. в Хотині відбувся 5-й селянський з'їзд Рад. У прийнятій резолюції він доручив Раді селянських депутатів разом із Хотинським міським солдатським і робітничим комітетом взяти владу в свої руки. Та інтервенція перекреслила ці плани. У 1918 році на прикордонну Хотинщину претендувало 5 держав: Росія, Україна, Молдовська Народна республіка, Австро-Угорщина і Румунія. 10 листопада 1918 року в Хотин вступили війська королівської Румунії. Почалися репресії та терор. Було заборонено російську та українську мови.

Але хотинчани не покорилися новим окупантам. У січні 1919 року спалахнуло антирумунське повстання. Влада в понад ста селах перейшла до рук Хотинської Директорії на чолі з *Й.І. Волошенком-Мардарсвим*. Директорія, підтримувана народом, вирішила вигнати румунів зі свого краю і повернути собі волю. Протягом 10-ти днів учасники Хотинського повстання вели запеклі бої з королівськими військами. Для придушення повстання стягувалися військові сили з усієї країни. На допомогу інтервентам прийшли держави Антанти, які щедро поставляли окупантам зброю і боеприпаси. Майже всі села ставали ареною жорстоких боїв. Увірвавшись 1 лютого в Хотин, загарбники учинили страшну розправу над населенням. В офіційному документі сказано: "Більшовицький рух у Хотинському повіті придушено... Сім сіл зрівняно із землею, вбито 500 повстанців. Помста наших військ триває". Щодня окупанти вели сотні людей на руїни Хотинської фортеці, звідки ніхто не повертався.

Настав період поневолення, насильницької румунізації українців. Румунські колонізатори закрили українські школи, заборонили рідну мову. Червень 1940 року вселив у багатьох людей віру на здійснення їхніх сподівань на національне визволення. Але 6 липня 1941 року в Хотин знову увірвалися загарбники — німецько-румунські війська. Знову почалися роки терору і страждань. Проте і в цих жорстоких умовах надія на визволення не згасала. У місті вже в перші дні окупації була створена антифашистська організація, яку очолив *Кузьма Галкін*. Але в серпні 1942 року вона була розсекречена і знищена. Місто було визволено 3 квітня 1944 р.

У повоєнний час у Хотині виникли нові промислові, освітні і культурні заклади. Вироби художньо-килимарної фабрики славились далеко за межами України. З 1980-х років проводилась інтенсивна газифікація. З початку 1970-х років проводилася реставрація фортеці, в якій часто знімалися історичні фільми.

Незалежність України Хотин зустрів великим патріотичним святом з нагоди 370-річчя Хотинської війни. Центральною подією свята стало відкриття монумента на честь гетьмана України П. Сагайдачного (скульптор *В. Гамаль*). Сьогодні Хотин — одне з найбільших міст Чернівецької області, важливий промисловий, туристичний і культурний центр Буковини. Його гордістю і славою є професори *Сергій, Олексій і Павло Білоторові, Софія Лісовська, Олександра Лопушанська*, художник *Борис Курніков*, майстриня лозоплетіння *Райса Бродовінська*, митрополит Кишинівський і всієї Молдови *Володимир*, перший космонавт незалежної України *Леонід Каденюк*.

У Хотинській фортеці проводилися зйомки багатьох художніх фільмів: "Гадюка", "Захар Беркут", "Балада про доблесного лицаря Айвенго", "Три мушкетери", "Чорна стріла", "Стара фортеця", "Стріли Робін Гуда". Беручи до уваги багаті історичні традиції міста, його глибокі історичні корені, у 2000 році у Хотині постановою Кабінету Міністрів України був створений історико-архітектурний заповідник "Хотинська фортеця". 21 вересня 2002 року згідно з Указом Президента України древнє місто Хотин святкувало свій 1000-літній ювілей.

Оксана Галелюка
мол. наук. співр. Інституту
енциклопедичних досліджень
НАН України, м. Київ

У статті використано результати досліджень істориків *Б. Тимощука, Ю. Макари, О. Добржанського, О. Масана*, а також матеріали з видання "Путівник. Наш світ. Хотин. Бізнес-історія-туризм. 1000 років" (2002 рік) та сайту <http://perlyny-ua.narod.ru/>. Автор фотографій — *Андрій Геченко* (див. також його сайт <http://www.photo-ukraine.com>).

Пам'ятник гетьману Сагайдачному